

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ПОТРЕБИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

I. O. Варакута

магістр права Київського національного економічного університету

Постановка проблеми. Серйозні потрясіння, які відбулися у всіх сферах українського суспільства за останні роки, призвели до істотної зміни рівня життя, кризи цінностей, на які орієнтується суспільство, порушення соціального та правового порядку. У цих кризових умовах спостерігається деградація правосвідомості та правової культури населення, в основі якої лежить не тільки складна політична і економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й багато в чому низький рівень правового виховання населення.

Сучасний кризовий стан в умовах тимчасової окупації частини території України та військової агресії Російської Федерації та його прояви призводять до стійкого соціального та правового нігілізму, а нігілістичні настрої – до несприйняття права як найдієвішого регулятора суспільних відносин і, як наслідок, заважають формуванню відповідного сучасним реаліям правового світо-

гляду. Це зумовлює певну не завжди бажану для суспільства поведінку особи. З огляду на зазначене необхідним є відродження поваги до закону, принципів верховенства права та законності, підвищення авторитету закону, що є першочерговим завданням для представників вітчизняної наукової, юридичної, політичної еліти, а також громадянського суспільства в цілому [11].

Одним з найважливіших напрямів розбудови громадянського суспільства мають стати організація і функціонування продуманої системи правового виховання. Перш ніж вимагати від індивідів відповідної поведінки, має відбуватися мінімально необхідне підвищення рівня правових знань, передусім у сфері прав людини [6, с. 243].

У зв'язку з цим проблеми правового виховання, підвищення рівня правової свідомості і правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин набувають характеру невідкладних і потребують прийняття

відповідних заходів. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників і здебільшого від рівня організації правового виховання з урахуванням саме сьогоденних потреб громадянського суспільства.

Основний виклад матеріалу. Метою статті є комплексний аналіз категорії «правове виховання»; його сутнісне наповнення та реалізація в умовах розвинутого громадянського суспільства.

На жаль, категорію «правове виховання» першочергово пов'язують з вихованням молоді (школярів, студентів), саме правовому вихованню молоді присвячено багато наукових досліджень та розробок. На правове виховання різних прошарків дорослого населення, правові орієнтири і правові настанови яких вже сформувалися і які є повноправними членами суспільства та ведуть активне соціально-правове життя, недостатньо звертається увага в останні

роки. Це залежить від низки причин. Зокрема, за відсутності чіткої правової державної політики відсутня і можливість її реалізації через сферу правового виховання. На державному рівні істотно зменшено фінансування і розвиток правових програм і тим само зменшено коло суб'єктів, що здійснюють правове виховання, тому знання законів для громадян стало турботою самих громадян. Фактично правові знання здобуваються професійним способом через підготовку юристів у навчальних закладах, через самостійне освоєння відповідної літератури, інших інформаційних джерел та на платній основі шляхом спілкування з правниками (адвокатами).

Правове виховання є складовою частиною виховання взагалі. Одним із головних завдань процесу виховання є досягнення в особі стану вихованості, що проявляється у її ставленні до навколишнього середовища, до тих або інших соціальних явищ, зокрема, до явищ правової сфери, повазі до загальнолюдських цінностей, прав та свобод людини. Крім того, правове виховання має нерозривний зв'язок з іншими видами соціального виховання, серед яких моральне, культурне, патріотичне, ідейно-політичне, сімейне, трудове, шкільне тощо. Всі вони тісно взаємопов'язані, оскільки утворюють єдиний процес духовного (інтелектуального) впливу на свідомість і поведінку людей.

Правове виховання діє на світоглядному, емоційному та поведінковому рівнях. Це означає, що правові знання не тільки засвоюються механічно, а й викликають позитивну емоційну реакцію, стимулюють правову активність. За допомогою правового виховання відбувається становлення правових і моральних цінностей у свідомості людини, розвивається стійке переконання у справедливості норм права. Людина розуміє, що необхідно слідувати принципам закон-

ності і гуманізму, а невідповідність цим принципам і нормам права невідворотно тягне за собою відповідальність. Отже, правове виховання формує культуру поведінки людини в суспільстві, усвідомлення відповідальності та взаємозв'язку з усіма його членами [4, с. 206].

У сучасний період поняття «правове виховання» все частіше вживається і в науковій правовій, педагогічній, філософській, соціологічній літературі, і в повсякденному житті, зокрема у спілкуванні між людьми, з метою подолання правового нігілізму. Правове виховання має важливе значення в житті кожної людини і громадянського суспільства в цілому, в першу чергу за допомогою якого громадянин набуває необхідного рівня правових знань для розв'язання своїх життєвих проблем у правовий спосіб. Адже актуальною залишається відома теза – незнання закону не звільняє від відповідальності і у той же час, знання закону дозволяє кожному відстоювати свої права.

Здатність людини розуміти правила співжиття й вимоги законів та відповідно поводитися не є вродженою, вона формується (змінюється) під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі у різних видах діяльності. Необхідним елементом доступу особистості до права є правове виховання, яке формує позитивне відношення громадян до права, здійснює підготовку соціально активного члена суспільства, який добре знає свої права та можливості, вміє відстоювати та захищати їх всіма способами. Ще давньогрецький філософ Сократ висунув думку: людина вчиняє погано тому, що не знає, як саме вона має вчиняти. «Оскільки моральне зло йде від незнання, значить, знання – джерело моральної досконалості» [1, с.107].

Щодо існуючих сучасних визначень поняття «правове вихован-

ня», можна навести такі, найбільш поширені. Так, у багатьох наукових джерелах згадується правове виховання як цілеспрямована діяльність з трансляції (передавання) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів розв'язання конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого.

Під правовим вихованням у теорії держави і права розуміється цілеспрямована, організована, послідовна, систематична та системна діяльність з боку держави, її органів, установ та організацій, інших учасників правовиховної діяльності з метою формування в особи належного рівня правової свідомості та правової культури, законотворчості, правомірної поведінки, а також прагнення до соціально-правової активності [2, с. 176].

Правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання – дати людині необхідні в житті юридичні знання й навчити її поважати закони й підзаконні акти та дотримуватися їх, тобто сформуванню достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права й обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій із боку юридичних органів, що застосовують право [9, с. 479].

Завдяки правовому вихованню громадянин адаптується до тих норм, цінностей, законів, які існують у соціумі, набуває таких соціальних якостей, що необхідні людині для входження в суспільство як певну правову систему [7, с. 312].

Проаналізовані думки вчених стосовно правового виховання дають змогу переконатися в тому, що це дійсно комплексне поняття, яке є діяльністю суб'єктів правової політики (інститутів правового ви-

ховання) в урегульованих правових сферах суспільних відносин, в яких особистість задовольняє свої потреби та інтерес, з метою формування в особистості належного рівня правосвідомості та правової культури.

Отже, правове виховання є важливою складовою процесу правової соціалізації особи, під яким розуміється входження суб'єкта суспільних відносин в правове середовище, послідовне набуття ним правових знань, його залучення до правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси їх втілення у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності.

Правове виховання, як, втім, і весь виховний комплекс, виконує дві основні функції. Перша полягає в передачі вихованцям (індивідам, громадським групам) певної суми правових знань, навичок і умінь, друга – у формуванні правових ідей, почуттів, переконань у правосвідомості зазначених суб'єктів.

Оскільки отримані знання повинні перетворитися в особисте переконання, міцну установку слідувати правовим приписами, а потім у внутрішню потребу і звичку, у першу чергу, необхідне бажання та потреби самої особистості отримати правові знання та взяти на озброєння ті правові цінності, що культивуються суспільством. Правове виховання не має провадитися за рахунок нав'язування переважного типу поведінки і не може бути засноване на очікуванні швидкої зміни менталітету індивідів. Правомірна, соціально активна діяльність повинна проводитися за власним рішенням суб'єкта, а не нав'язуванні ззовні і має бути заснована на готовності особистості участі у правовідносинах [6, с. 244].

Завдання правового виховання полягає в тому, щоб у своїй реалізації досягти такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил

поведінки та правових норм лише через внутрішню необхідність, власні переконання, а не під страхом примусу [5, с. 57].

Для досягнення позитивних результатів у правовиховній діяльності велике значення має правильне визначення реальних потреб та інтересів людей, заснованих на ціннісних уявленнях. Ця якість прямо впливає на вироблення шанобливого ставлення до закону і формування правових переконань. Держава разом з громадськістю повинна розробляти та системно втілювати цілеспрямовані правовиховні заходи щодо залучення населення (особливо групи, схильні до правових девіацій) у предметні види соціально-правової діяльності. При цьому обираються ті форми, які б відповідали потребам та інтересам різних верств населення, сприяли б розкриттю їхнього духовного потенціалу і в той же час виходили з пріоритетів суспільства [7, с. 255].

Правове виховання може бути успішним лише тоді, коли його завдання об'єктивно обумовлені, відображають стан суспільства, тенденції і закономірності його економічного, соціального, політичного і духовного розвитку [8, с. 87].

На даному етапі життя українського суспільства існуюча концепція правового виховання явно не відповідає вимогам часу і є далекою від реальних інтересів і відносин людей. Рівень правового виховання, що існує, не відповідає сучасному етапу розвитку нашого суспільства. Державні установи, що покликані вирішувати цю проблему, діють розрізнено. Слабко залучаються у правовиховну діяльність громадські установи. Практично не проводиться послідовна пропаганда чинного законодавства. Окремі заходи, що проводяться, здійснюються безсистемно, без урахування стану законності і правопорядку, без урахування потреби населення у тих чи інших

юридичних знаннях. Допускається пом'якшене ставлення до фактів порушення законності, існування організованої злочинності і корупції [3, с. 111].

Правові знання набуваються більшістю населення через самостійне опанування спеціальної літератури, спілкування з іншими людьми, а також через отримання інформації з різних джерел. На сьогодні існує значна кількість журналів, газет, інтернет-видань, телепередач, в яких відображаються різноманітні інформація, події, погляди як політичного, соціального, так і правового характеру, і які впливають на свідомість людей, формують певний напрямок думок. З однієї сторони, це позитивно сприяє правовому вихованню громадян, розвитку їх правосвідомості і правової культури, а з іншої – має і негативні наслідки, оскільки все частіше з'являються матеріали, які розповсюджують неправдиву інформацію, пропагують зневагу до громадянського обов'язку, моральних принципів, зневажливе ставлення до органів державної влади, тих чи інших соціальних груп населення. Якщо ж приймати неправдиву інформацію за істину, то на її основі формуються помилкові висновки та хибні вчинки, що і призводить до «деградації» правової свідомості та правової культури.

Постає нагальна потреба радикальної зміни системи правового виховання як явища соціальної дійсності.

Першочергово, на наш погляд слід відмовитися від зведення всієї правової інформації тільки до конституційного, адміністративного та кримінального законодавства. Або, ще гірше – до абстрактних категорій, найменш пов'язаних з конкретними правовими проблемами сьогодення, які зачіпають життєві потреби та інтереси суспільства. Здебільшого державні інститути право-

вого виховання спеціалізуються більше на передачі загальної правової інформації, публікації величезної кількості нормативно-правових актів, покликаних регулювати основні та другорядні питання життя держави та громадянського суспільства.

Удосконалення правового виховання потребує також зворотного зв'язку із адресатами такого виховання. Тобто розширення застосування конкретних соціологічних досліджень для виявлення затребуваності правового виховання у певних сферах суспільного життя. Адже більш успішним правове виховання буде тоді, коли його завдання формуються з урахуванням ініціативи, яка йде «знизу» – від нагальних потреб та інтересів

громадян, а не спускається «зверху» – від владних структур.

У цьому контексті позитивним є факт впровадження правопросвітницького проєкту «Я МАЮ ПРАВО», який реалізується Міністерством юстиції України у співпраці з системою інституту безоплатної правової допомоги, територіальним органами юстиції, за підтримки юридичних клінік, міжнародних донорів та партнерів [10].

Висновки. Отже, для підняття рівня правового виховання населення України, перш за все, необхідна чітка державна правова політика, яка за допомогою удосконалених правових заходів буде впливати на свідомість, формувати певний напрям думок та правову культуру та відповід-

ний рівень правової свідомості. Заходи правового виховання повинні бути адаптовані для різних соціальних груп українського суспільства з урахуванням їхніх інтересів та потреб.

Правове виховання покликане формувати особистість, її світогляд, корегувати шляхи досягнення особистих цілей, воно відіграє ключову роль в організації громадянського суспільства як основи правової держави, має величезне значення у правовому житті людей. Успішність правового виховання певною мірою залежить від того, наскільки повно та ґрунтовно досліджений суб'єкт (особа, колектив, група), на якого спрямоване правове виховання, в цілому, так і його особливості, інтереси та потреби. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Введение в философию : учеб. для вузов в 2-х ч.; [под общ. ред. И. Л.Фролова]. – М. : Политиздат, 1989. – Ч.1. – 367 с.
2. Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко : моногр. – К. : Юридична думка, 2006. – 432 с.
3. Клімова Г. П. Правове виховання громадян України в сучасних умовах / Г. П. Клімова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2009. – №1. – Х. : Право, 2009. – С. 108-114.
4. Ковальова Г. П. Правове виховання в контексті становлення правового суспільства / Г. П. Ковальова // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 4. – С. 205-208.
5. Оніщенко Н. М., Матвієнко О. В., Береза С. В., Томашевська М. О. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики : моногр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – 144 с.
6. Разметаєва Ю. С. Правова культура і правове виховання в умовах формування громадянського суспільства / Ю. С. Разметаєва // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 4. – С. 242-245.
7. Правове виховання в сучасній Україні : моногр. / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
8. Правовое воспитание молодежи / Н. И. Козюбра, В. В. Оксамытный, П. М. Рабинович и др. ; отв. ред. Н. И. Козюбра. – К. : Наукова думка, 1985. – 320 с.

9. Скакун О. Теорія держави і права : [підруч.] / О. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про реалізацію правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017-2019 роках» від 13 вересня 2017 р. №638-р. Урядовий кур'єр. – 2017. – № 178.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та Законами України права на період до 2019 року» від 20 грудня 2017 р. №1012-р. / Урядовий кур'єр. – 2018. – №12.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ПОТРЕБИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

I. O. Varakuta

*Стаття присвячена правовому вихованню та потребам громадянського суспільства.
Проведений комплексний аналіз категорії «правове виховання».*

*Ключові слова: правове виховання, громадянське суспільство,
соціальна дійсність, державна політика.*

Стаття надійшла до редакції: 26. 09.2019.

LEGAL EDUCATION AND THE NEEDS OF CIVIL SOCIETY

I. O. Varakuta

*The article focuses on the legal education and needs of civil society.
A comprehensive analysis of the category «legal education».*

*Keywords: legal education, civil society,
social reality, state policy.*

Received: 26. 09.2019.